

ANŽELIKA SMETONIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptis: leksika.

SLAVIŠKOS ŠAKNIES ŽODŽIŲ VARTOJIMO KITIMAI JONO JAKNAVIČIAUS *EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE* 1647, 1674, 1679, 1690 IR 1705 M. LEIDIMUOSE

Alternation of Slavic-root words in *Ewangelie
Polskie y Litewskie* by Jonas Jaknavičius from
1647, 1674, 1679, 1690 and 1705

ANOTACIJA

Straipsnyje lyginami penki pirmieji Jono Jaknavičiaus *Ewangelie Polskie y Litewskie* leidimai. Tiriama, kaip juose kito slaviškos šaknies žodžių vartojimas. Pastebėta, kad J. Jaknavičiaus *Ewangelie Polskie y Litewskie* esama keleriopių žodžių kitimo atvejų: vėlesniuose leidimuose skoliniai vartojami ne tik vietoj indigenių žodžių, bet ir kitų svetimos kilmės žodžių pozicijoje. Taip pat yra vietų, kur vėlesniuose leidimuose įsigali indigenus žodis, o ne skolinys.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Jaknavičius, skoliniai, indigenūs žodžiai, leksika, senieji raštai.

ANNOTATION

In the article first five editions of *Ewangelie Polskie y Litewskie* by Jonas Jaknavičius are compared. It is analysed how Slavic-root words usage was changing. All cases of alternation of words in *Ewangelie Polskie y Litewskie* can be classified: 1. Word of foreign origin in later editions of JE is replaced by indigenous word; 2. Indigenous word in later editions is replaced by word of foreign origin; 3. Loanword is replaced by other loanword.

KEYWORDS: Jaknavičius, loanwords, indigenous words, vocabulary, old writings.

ĮVADAS

Jonas Jaknavičius yra parašęs įvairių religinių giesmių, katechetinių knygelių, eilėraščių lotynų kalba, greičiausiai į lietuvių kalbą išvertė kai kurių evangelijų ištraukas Konstantino Sirvydo *Punktų sakymams* (VLE VIII 477), tačiau žymiausias jo darbas yra evangelijų vertimas, išleistas rinkinyje *Ewangelie Polskie y Litewskie*. Šis rinkinys ypatingas tuo, kad nuo 1647 m., kai buvo išleistas pirmą kartą, jo leidimai buvo kartoti dešimtis kartų dar kelis šimtmečius (Zinkevičius 1988: 269). Šis faktas byloja apie nepaprastą *Ewangelie Polskie y Litewskie* populiarumą. Vis dėlto, palyginti su kitais lietuvių kalbos senaisiais raštais, J. Jaknavičiaus evangelijos mažai tyrinėtos. Daugiausiai šio autoriaus darbus nagrinėjo Milda Lučinskienė, 2005 m. parengusi pirmojo J. Jaknavičiaus evangelijų leidimo faksimilę su įvadiniais straipsniais, kuriuose pateikiama autoriaus biografija ir literatūrinė veikla, iškeliamas vertimo šaltinių problema, aptariama 1647 m. evangelijų kalba (Lučinskienė 2005). Ši mokslininkė jau yra tyrinėjusi 1647 m. ir 1674 m. J. Jaknavičiaus *Ewangelie Polskie y Litewskie* leidimus: autorė, palyginusi įvairių leidimų grafiką ir ortografiją, priėjo prie išvados, kad 1674 m. leidime buvo mėginta pereiti prie pastovesnės rašybos (Lučinskienė 2003) bei taisyti rytų aukštaičių tarmės formas (Lučinskienė 2001). M. Lučinskienė yra atkreipusi dėmesį ne tik į rašybą ir leksiką J. Jaknavičiaus skirtinguose leidimuose, bet ir į morfologinių formų kaitą. Pastebėta, jog daugiausiai keistas daugiskaitos naudininkas ir postpoziciniai vietininkai (Lučinskienė 1998). Taip pat paminėtinas bendras su Artūru Judženčiu šios mokslininkės straipsnis, kuriame aptariamos 1647 m. leidimo vientisinių ir sudėtinių sakinių lyginamosios konstrukcijos (Judžentis, Lučinskienė 2008).

Minėtuose M. Lučinskienės tyrimuose jau atkreiptas dėmesys į ortografiją, kai kurias morfologines formas ir rytietybes. Leksika – pats nepastoviausias kalbos klodas, greičiausiai reaguojantis į įvairių žmogaus gyvenimo sričių pasikeitimus. Skoliniai, būdami leksikos dalis, taip pat patiria išorinių veiksnių įtaką, nuo jų priklauso ir skolinimosi intensyvumas (Urbutis 1978: 28). Pirmasis J. Jaknavičiaus *Ewangelie Polskie y Litewskie* leidimas (toliau JEI), kaip minėta, tradiciškai yra datuojamas 1647 m., nors yra spėjimų, kad pirmasis leidimas galėjęs pasirodyti 1637–aisiais ar net 1635 m. (Lučinskienė 2001: 117–118). Antrasis pasirodė keleri metai po J. Jaknavičiaus mirties – 1674 m. (toliau JEII), trečiasis – 1679 m. (toliau JEIII), ketvirtasis – 1690 m. (toliau JEIV), penktasis – 1705 m. (toliau JEV) ir t. t. Gausūs J. Jaknavičiaus *Ewangelie Polskie y Litewskie* leidimai yra parankūs tirti kalbos kaitai: tame pačiame tekste, leidžiamame kelių dešimtmečių skirtumu, gali atsispindėti kai kurie kalbos pokyčiai. XVII a. J. Jaknavičiaus evangelijų leidimų, t. y. 1647, 1674, 1679 ir 1690 m., kalba mažai tesiskiria (Lučinskienė 2005: 19), tačiau skirtumų vis dėlto esama. Daugiausia

jų yra antrajame leidime (Lučinskienė 2005: 19) ir nemažai keista būtent leksika (Lučinskienė 2001: 118). Vėlesnių XVII a. leidimų leksika nuo 1674 m. leidimo leksikos jau beveik nesiskiria. Kitas lūžis įvyko 1705 m. leidime. Tradiciškai 1705 m. yra laikomi rytinio raštų kalbos varianto išnykimo riba (Zinkevičius 1988: 276–277) ir tais metais pasirodžiusios J. Jaknavičiaus evangelijos buvo perrašytos viduriniu raštų kalbos variantu. 1705 m. leidimas buvo pagrindas vėlesniems *Ewangelie Polskie y Litewskie* leidimams (Lučinskienė 2005: 19).

Turint omenyje J. Jaknavičiaus evangelijų leidimų panašumą ir skirtumus, medžiaga šiam straipsniui buvo renkama iš penkių pirmųjų leidimų: 1647, 1674, 1679, 1690 ir 1705 m. Šio straipsnio objektas yra slavizmai ir slaviškos šaknies hibridai bei jų vartojimas penkiuose pirmuosiuose *Ewangelie Polskie y Litewskie*. Tikslas – nustatyti, kaip kito skolinių vartojimas J. Jaknavičiaus evangelijų vertimuose, t. y. kurie skoliniai toje pačioje pozicijoje buvo keisti kitokiais skoliniais, hibridais, savakilmiais žodžiais, ir atvirkščiai, – kurie indigenūs žodžiai buvo pakeisti svetimos kilmės žodžiais, bei nustatyti ryšį tarp šių kitimų ir vertimo šaltinio, skolinių kilmės. Tikslui pasiekti buvo lyginami *Ewangelie Polskie y Litewskie* minėtų leidimų tekstai lietuvių kalba su lenkiškuoju originalu, pateikiamu šalia.

SLAVIZMŲ SAMPRATA

Dėl aiškumo būtina trumpai užsiminti, kurie slavizmai šiame straipsnyje laikomi polonizmais, kurie – skoliniais iš rytų slavų ar neaiškios kilmės skoliniais. Įprasta teigti, kad skoliniai – tai įvairių kontaktų (ekonominių, kultūrinių, politinių ir t. t.) metu iš kalbos donorės į kalbą recipientę perimti kalbos elementai (Jakaitienė 2009: 227), daugiau ar mažiau būdingi visoms kalboms (Sabaliauskas 1990: 268). Skoliniai pagal kilmę skirstomi į skolinius iš kaimyninių kalbų ir iš tolimesnių kalbų per tarpines kalbas, t. y. tarptautinius žodžius. Pastaruoju metu atsiradęs kiek kitoks požiūris į slavizmus: polonizmais vadinami ne tik vakarų slavų skoliniai, į lietuvių kalbą tiesiogiai patekę per lenkų kalbą, bet ir patekusieji per rytų slavus, t. y. kanceliarinę LDK kalbą, kai skolinio morfologinė struktūra ir semantinė visuma yra identiška lenkų kalbos leksiniam vienetui (Kregždys 2014: 195). Šis požiūris aptrina ribas tarp tarptautinių žodžių ir slavizmų klasifikacijos dėl skolino kelio į besiskolinančią kalbą interpretacijos, todėl straipsnyje laikomasi tradicinės nuomonės – skoliniai iš kaimyninių kalbų nagrinėjami pagal paskutinę kalbą, iš kurios skolinys atėjo į kalbą recipientę (Jakaitienė 2009: 231–233). Siekiant glaustumo, plačiau neaprašant kaimyninių slavų kalbų istorijos, galima išskirti tokius lietuvių kalbos slavizmų šaltinius: senoji rusų kalba, tiksliau, jos vakarinis variantas (seniausi

lietuvių kalbos slavizmai, IX–XI a. (Būga 1958: 351; LKE 503)), rusėnų kalba¹ (nuo XV a. vidurio), lenkų kalba (senoji, apimanti XV–XVI a., vidurinioji, vartota iki XVIII a., ir dabartinė lenkų kalba), lenkų kalbos tarmės, dabartinė baltarusių kalba ir jos tarmės, ukrainiečių kalba ir jos tarmės. Šiam straipsniui aktualūs yra skoliniai iš rusėnų kalbos, senosios rusų kalbos ir lenkų kalbos (apimančios senąjį ir vidurinįjį jos laikotarpį). Skoliniai, atėję tiesiogiai iš lenkų kalbos, vadinami polonizmais, iš senosios rusų ir rusėnų kalbos – skoliniais iš rytų slavų. Slavizmai, kurių šaltinis gali būti arba lenkų kalba, arba rytų slavų kalbos, vadinami neaiškios kilmės slavizmais.

Tiriant slavizmus neišvengiamai susiduriama su hibridais. Tai žodžiai „be savo, turintys ir kitų kalbų nekaitybinių morfemų“ (LKE 2008: 207). Hibridai paprastai laikomi tarpine grandimi tarp skolinių ir indigenių žodžių (Keinys 1984: 117). J. Jaknavičiaus evangelijose hibridų nedaug, vis dėlto kai kuriais atvejais vartoti apibrėžimą *svetimos kilmės* žodis yra daug tikslingiau nei *slavizmas*, nes pastarasis neapima žodžių, turinčių ir lietuvių kalbos darybinių formantų.

ŽODŽIŲ KEITIMŲ ATVEJAI

J. Jaknavičiaus *Ewangelie Polskie y Litewskie* 1674, 1679, 1690 ir 1705 m. leidimų tekstuose esama tam tikrų pildymų, kurie lemia svetimos kilmės žodžių skaičiaus skirtumus atskiruose leidimuose. Esminis skirtumas, kad JEI nėra apie 30 eilučių ilgio „Lithuanica Confessio“ (JEII 219,1; JEIII 219,1; JEIV 225,1; JEV 212,10). 1674 m. pridėta ir perikopė, skirta Šv. Juozapui (Lučinskienė 2005: 19). Be to, 1705 m. leidime papildomai įdėta gana ilga malda (JEV 213,6–214,28), kurioje kaip tik gausu svetimos kilmės žodžių. Pirmuose J. Jaknavičiaus evangelijų leidimuose nepasikartojančių svetimos kilmės žodžių aptikta: JEI – 182; JEII – 182; JEIII – 182; JEIV – 184; JEV – 194. Nors pačių svetimos kilmės žodžių kaip vienetų skaičius beveik visuose leidimuose yra vienodas, jų vartojimo dažnumas skiriasi. Šiam straipsniui aktualūs tik 65 atvejai, t. y. tie, kai indigenų žodį vėlesniuose leidimuose toje pačioje pozicijoje

¹ Rusėnų kalba tik iš pradžių buvo vartota kaip kanceliarinė, bet jau XV a. viduryje pradėta vartoti plačiai (Темчинас 2012: 47), net religiniuose tekstuose, todėl lietuvių kalbotyroje vartojamas terminas *kanceliarinė kalba* nėra tikslus, nes jis apima tik vieną jos funkciją. Rusėnų kalba neretai vadinamos šios kalbos: vakarų rusų (*западнарусский язык*), senoji baltarusių (*старобелорусский язык*), senoji literatūrinė baltarusių (*старобелорусский литературный язык*), senoji ukrainiečių (*староукраинский язык*), senoji ukrainiečių knyginė (*староукраинский книжный язык*) ar net lenkų-baltarusių (*jęзык польско-бѣлоруски*) kalba (Мякишев 2008: 16).

keičia skolinys arba atvirkišciai, ir kai vienas skolinys keičiamas kitokiu. Gana dažnai šalia skolinio skliaustuose pateikiamas savas žodis. Atsižvelgiant į keičiamų žodžių kilmę, visus atvejus galima suskirstyti į tris grupes: 1) svetimoms kilmės žodis vėlesniuose leidimuose keičiamas indigeniu žodžiu, iš leksinių gretybų pasirenkamas indigenus žodis (25 atvejai: *adyna* (*valanda*) JEI 22,20, JEI 161,22 > *valanda* JEII 25,2, JEII 166,10; *akmuo girnos* (*melnyčia*) JEI 193,12 > *akmuo girnos* JEII 199,15; *daboti* JEI 11,10 > *veizdėti* JEV 11,21; *dese-tina* JEI 105,10 > *dešimtinė* JEV 106,18; *kraštai* (*rubežiai*) JEI 152,12 > *kraštai* JEII 157,10; *magistras* (*mokytojas*) JEI 171,11 > *mokytojas* JEII 177,11; *mistras* JEI 106,18, JEI 130,9, JEI 119,2 > *mokytojas* JEV 109,19, JEV 132,3, JEV 120,23; *nusidėjusieji* (*griešnykai*) JEI 191,14, JEI 191,23 > *nusidėjusieji* JEII 197,17, JEII 197,23; *nusidėjusioji* (*griešnykė*) JEI 181,11, JEI 81,24 > *nusidėjusioji* JEII 187,6, JEII 188,2; *pragaras* (*pekla*) JEI 194,16 > *pragaras* JEII 200,17; *rodytis* (*susikalbinėti*) JEI 130,3 > *susikalbinėti* JEII 136,3; *slūžyti* JEI 112,18, JEI 161,10 > *tarnauti* JEII 118,13, JEII 166,2; *valanda* (*adyna*) JEI 27,5 > *valanda* JEII 29,23; *viernas* JEI 142,14, JEI 142,16 > *teisus* JEII 147,14, JEII 147,15; *viernas* (*teisus*) JEI 141,26, JEI 142,1 > *teisus* JEII 147,2, JEII 147,3; *viršus* (*viškos*) JEI 40,26 > *viršus* JEII 44,16; *žyvatas* (*gyvenimas*) JEI 185,22 > *gyvenimas* JEII 192,5); 2) indigenus žodis vėlesniuose leidimuose keičiamas svetimoms kilmės žodžiu, iš leksinių gretybų pasirenkamas svetimoms kilmės žodis (14 atvejų: *drauginykas* JEI 128,17 > *tavoršius* JEII 134,13, *tavoriščius* JEV 130,12; *drauginykas* JEI 129,13 > *tavoršius* JEII 135,7, *tavorčius* JEIV 136,24, *tavorščius* JEV 131,6; *elgetauti* (žebrovoti) JEI 101,10 > žebrovoti JEII 107,1; *gailėjimas* JEI 66,13 > *pakūta* JEV 67,13; *iškuop-tas* JEI 46,15 > *iškandažytas* JEII 50,18; *iždas* (*skarbas*) JEI 178,23, JEI 180,15 > *skarbas* JEII 184,22, JEII 186,16; *metas* JEI 88,22 > *adyna* JEV 90,3; *mėgti* JEI 43,12 > *pasidaboti* JEV 43,24; *tolygus* JEI 180,11 > *padabnus* JEII 186,13, *padab-nas* JEV 180,7; *veidas* (*abrozās*) JEI 131,2 > *abrozās* JEII 137,2; *viešpatis* (*gaspadorius*) JEI 180,12 > *gaspadorius* JEII 186,14; *zokanas* (įstatymas) JEI 190,5, JEI 196,23 > *zokanas* JEII 196,10, JEII 202,21); 3) vieni svetimoms kilmės žodžiai keičiami kitais svetimoms kilmės žodžiais (11 atvejų: *abyda* JEI 34,5 > *krivida* JEV 34,18; *mieryti* JEI 87,10 > *mieruoti* JEV 88,16; *padvarė* JEI 9,19 > *gaspada* JEV 10,5; *padvarnykas* JEI 110,7 > *gaspadorius* JEV 111,21; *persuna* JEI 130,15 > *asa-ba* JEV 132,8; *prieraunykas* (*prieras*) JEI 105,6 > *prieraunykas* JEII 110,19; *sėbras* JEI 94,8, JEI 95,2 > *tavorščius* JEV 95,17, JEV 96,13; *sugatavyta* JEI 88,25 > *ga-tava* JEV 90,6; *vyskupas* JEI 7,8, JEI 172,16 > *byskupas* JEII 8,2, JEII 178,13. Šiai grupei priklauso ir žodžių *angelas*, *aniolas*, *anielas* tarpusavio kaita pirmuosiuose penkiuose JE leidimuose, iš viso 15 atvejų).

Paminėti atvejai sudaro tik nedidelę JE leksikos dalį, tačiau vien žodžių kitimai, atsižvelgiant į jų kilmę (*indigenus* <> *svetimoms kilmės*), atskleidžia, jog M. Lučinskienės teiginys, kad daugiausia JE leksika pakito antrajame leidinyje,

o po to – 1705 m. (Lučinskienė 2005, 19; Lučinskienė 2001, 118–119), yra visiškai teisingas. Iš visų 65 kitimų atvejų, kai indigenus žodis buvo pakeistas svetimos kilmės žodžiu ar atvirškščiai, vieni svetimos kilmės žodžiai buvo pakeisti kitais svetimos kilmės žodžiais, ir kai atsisakoma leksinių gretybių, tai įvyko 1674 m. leidime arba 1705 m. leidime (išskyrus chaotiškus *angelas*, *anio-las*, *anielas* ir *tavoršius*, *tavorčius* ir *tavorščius* kitimus, kurie bus aptarti vėliau). Labiausiai tikėtina, kad tokiems pokyčiams įtakos turėjo originalus tekstas, iš kurio buvo verstos evangelijos.

LENKIŠKO ORIGINALO ĮTAKA VERTIMUI

Yra keli spėjimai, iš kokio šaltinio J. Jaknavičius galėjo išversti evangelijas. Manoma, kad tai galėjo būti padaryta iš Jokūbo Wujeko 1620 m. leidinio *Ewangelie i epistoły, tak niedzielne, jako i wszystkich świąt, które w kościele katolickim według rzymskiego porządku przez cały rok czytają arba iš J. Jokūbo postilės Ewangelie i epistoły...*, išleistas Krokuvoje 1593 m. Pastaroji buvo išleista dar daug kartų – 1611, 1616, 1617, papildžius ir 1626, 1636, 1637 m. Dar vienas galimas šaltinis yra 1593 m. pirmą kartą pasirodęs J. Wujeko *Nowy Testament Pana naszego Jezusa Christusa znowu z łacińskiego y z greckiego na polskie wiernie a szczyrze przełożony*, kuris vėlgi buvo kelis kartus pakartotas koregavus tekstą 1605, 1617, 1621 m. (Lučinskienė 2005: 22–23). Taigi, JE, kaip ir galimi jų šaltiniai, buvo perleidžiamos ne vieną kartą. JE pateikiamo lenkiško teksto žodžiai buvo lyginami su lietuviškuoju vertimu siekiant nustatyti, ar žodžių kitimai antrajame ir penktajame JE leidimuose, palyginti su pirmuoju, buvo nulemti lenkiškojo teksto koregavimų (žr. 1 lent.).

1 LENTELĖ. Žodžių kitimų JEII ir JEV palyginimas su lenkišku originalu

Kitimas įvyko JEII					
JEI	Originalas	JEII	Originalas	JEV	Originalas
drauginykas 128,17	towarzysz 128,17	tavoršius 134,13	towarzysz 134,14	tavoriščius 130,12	towarzysz 130,11
drauginykas 129,13	towarzysz 129,12	tavoršius 135,7	towarzysz 135,10	tavoršččius 131,6	towarzysz 131,5
iškuoptas 46,15	uchędożyć 46,17	iškandažytas 50,18	uchędożyć 50,18	iškandažytas 47,3	uchędożyć 46,20
slūžyti 112,18	służyć 112,19	tarnauti 118,13	służyć 118,11	tarnauti 114,10	służyć 114,17

Kitimas įvyko JEII					
JEI	Originalas	JEII	Originalas	JEV	Originalas
slūžyti 161,10	slużyć 161,8	tarnauti 166,2	slużyć 166,8	tarnauti 160,16	slużyć 160,14
tolygus 180,11	podobnym być 180,12	padabnus 186,13	podobnym być 186,15	padabnas 180,7	podobnym być 180,8
viernas 142,14	wierny 142,10	teisus 147,14	wierny 147,15	teisus 142,16	wierny 142,15
viernas 142,16	wierny 142,12	teisus 147,15	wierny 147,16	teisus 142,17	wierny 142,16
vyskupas 7,8	arcykapłan 7,7	byskupas 8,2	arcykapłan 7,23	byskupas 7,16	arcykapłan 7,18
vyskupas 172,16	biskup 130,19	byskupas 178,13	biskup 178,14	byskupas 172,18	biskup 172,20

Kitimas įvyko JEV					
JEI	Originalas	JEII	Originalas	JEV	Originalas
abyda 34,5	krzywda 34,4	abyda 37,13	krzywda 37,11	krivida 34,18	krzywda 34,19
daboti 11,10	oglądać 11,11	daboti 12,13	oglądać 11,10	veizdėti 11,21	oglądać 11,23
desetina 105,10	dziesięcina 105,10	desetina 110,23	dziesięcina 111,1	dešimtinė 106,18	dziesięcina 106,21
gailėjimas 66,13	pokuta 66,17	gailėjimas 72,3	gailėjimas 72,1	pakūta 67,13	pokuta 67,5
metas 88,22	godzina 88,24	metas 94,15	godzina 94,15	adyna 90,3	godzina 90,3
mėgti 43,12	upodobać 43,12	mėgti 47,9	upodobać 47,7	pasidaboti 43,24	upodobać 43,16
mieryti 87,10	mierzyć 87,12	mieryti 93,4	mierzyć 93,4	mieruoti 88,16	mierzyć 88,16
mistras 108,5	nauczyciel 108,6	mistras 114,1	nauczyciel 113,24	mokytojas 109,19	nauczyciel 109,19
mistras 119,2	nauczyciel 119,3	mistras 125,4	nauczyciel 125,4	mokytojas 120,23	nauczyciel 120,25
mistras 130,9	nauczyciel 130,9	mistras 136,8	nauczyciel 136,8	mokytojas 132,3	nauczyciel 131,25
padvarė 9,19	gospoda 9,19	padvarė 10,18	gospoda 10,16	gaspada 10,5	gospoda 10,6

Kitimas įvyko JEV					
JEI	Originalas	JEII	Originalas	JEV	Originalas
padvarnykas 110,7	gospodarz 110,8	padvarnykas 115,25	gospodarz 116,2	gaspadorius 111,21	gospodarz 111,22
persuna 130,15	osoba 130,16	persuna 136,13	osoba 136,14	asaba 132,8	osoba 132,6
sėbras 94,8	towarzysz 94,8	sėbras (00,1	towarzysz 100,2	tavorščius 95,17	towarzysz 95,17
sėbras 95,2	towarzysz 95,2	sėbras 100,21	towarzysz 100,21	tavorščius 96,13	towarzysz 96,10
sugatavyta 88,25	gotowo 89,1	sugatavyta 94,18	gotowo 94,19	gatava 90,6	gotowo 90,7

Iš JEI leksinių gretybių JEII pasirenkamas vienas žodis					
JEI	Originalas	JEII	Originalas	JEV	Originalas
adyna (valanda) 22,20	godzina 22,25	valanda 25,2	godzina 25,1	valanda 23,7	godzina 23,8
adyna (valanda) 161,22	godzina 161,23	valanda 166,10	godzina 166,10	valanda 160,24	godzina 160,21
akmuo girnos (melynčia) 193,12	kamień młyński 193,14	akmuo girnós 199,15	kamień młyński 199,15	girnós 193,2	kamień młyński 193,3
elgetauti (žėbravoti) 101,10	žėbrać 101,8	žėbravoti 107,1	žėbrać 106,24	žėbravoti 102,18	žėbrać 104,18
iždas (skarbas) 178,23	skarb 178,21	skarbas 184,22	skarb 184,23	skarbas 178,18	skarb 178,18
iždas (skarbas) 180,15	skarb 180,15	skarbas 186,16	skarb 186,17	skarbas 180,10	skarb 180,11
įstatymas (zokanas) 196,23	zakon 196,27	zokanas 202,21	zakon 202,22	zokanas 196,8	zakon 196,12
kraštai (rubežiai) 152,12)	granica 152,13	kraštai 157,10	granica 157,11	kraštai 152,5	granica 152,4
magistras (mokytojas) 171,11	nauczyciel 171,17	mokytojas 177,11	nauczyciel 177,11	mokytojas 171,14	nauczyciel 171,19

Iš JEI leksinių gretybių JEII pasirenkamas vienas žodis					
JEI	Originalas	JEII	Originalas	JEV	Originalas
nusidėjusieji (griešnykai) 191,14	grzeszniki 191,14	nusidėjusieji 197,17	grzeszniki 197,16	nusidėjusieji 191,2	grzeszniki 190,26
nusidėjusieji (griešnykai) 191,23	grzeszniki 191,21	nusidėjusieji 197,23	grzeszniki 197,23	nusidėjusieji 191,9	grzeszniki 191,7
nusidėjusioji (griešnykė) 181,1	grzesznica 181,1	nusidėjusioji 187,6	grzesznica 187,5	nusidėjusioji 180,22	grzesznica 180,23
nusidėjusioji (griešnykė) 181,24	grzesznica 181,24	nusidėjusioji 188,2	grzesznica 188,1	nusidėjusioji 181,17	grzesznica 181,18
pragaras (pekla) 194,16	piekło 194,16	pragaras 200,17	piekło 200,15	pragaras 194,4	piekło 194,3
prieraunykas (pieras) 105,6	cudzołożnik 105,6	prieraunykas 110,19	cudzołożnik 110,21	prieraunykas 106,14	cudzołożnik 106,17
rodytis (susikalbinėti) 130,3	radzić 130,3	susikalbinėti 136,3	radzić 136,3	susikalbinėti 131,22	radzić 131,20
valanda (adyna) 27,5	godzina 27,6	valanda 29,23	godzina 29,23	valanda 27,23	godzina 27,20
veidas (abrozaz) 131,2	obraz 131,2	abrozaz 137,2	obraz 137,2	abrozaz 132,21	obraz 132,19
viernas (teisus) 141,26	wierny 141,24	teisus 147,2	wierny 147,3	teisus 142,4	wierny 142,2
viernas (teisus) 142,1	wierny 141,26	teisus 147,3	wierny 147,4	teisus 142,5	wierny 142,4
viešpatis šeimynos (gaspadorius) 180,12	gospodarz 180,13	gaspadorius 186,14	gospodarz 186,16	gaspadorius 180,8	gospodarz 180,9
viršus (viškos) 40,26	ganek 40,24	viršus (44,16)	ganek 44,13	viršus 41,11	ganek 41,4
zokanas (įstatymas) 190,5	zakon 190,4	zokanas 196,10	zakon (196,10)	zokanas 189,17	zakon 189,19

Iš JEI leksinių gretybių JEII pasirenkamas vienas žodis					
JEI	Originalas	JEII	Originalas	JEV	Originalas
žyvatas (gyvenimas) 185,22	żywot 185,24	gyvenimas 192,5	żywot 192,6	gyvenimas 185,16	żywot 185,18

Kaip matyti lentelėje, iš esmės visais atvejais lenkiško originalo tekstas neturėjo įtakos lietuviško vertimo žodžių pakeitimams. Tai ypač atsispindi minėtoje žodžių *angelas*, *aniolas*, *anielas* konkurencijoje: lenkų kalboje yra vartojamas tik *anioł* ir nėra jokio žodžio, kuris galėtų paskatinti lietuviškų *anielas* ar *angelas* vartoseną JE, nors šie žodžiai užfiksuoti ne tik antrame ir penktame leidimuose, bet ir trečiame bei ketvirtame (žr. 2 lent.).

2 LENTELĖ. Žodžių *angelas*, *anielas* ir *aniolas* konkurencija JE

JEI	JEII	JEIII	JEIV	JEV
angelas 9,25	angelas 10,23	angelas 10,23	aniolas 10,23	aniolas 10,11
angelas 10,4	angelas 11,5	angelas 11,5	aniolas 11,5	aniolas 10,17
angelas 10,19	angelas 11,20	angelas 11,20	angelas 11,20	aniolas 11,6
angelas 151,8	angelas 156,7	angelas 156,7	angelas 158,18	aniolas 151,1
angelas 162,7	angelas 168,5	angelas 168,5	aniolas 171,6	aniolas 162,17
angelas 162,17	angelas 168,15	angelas 168,15	aniolas 171,15	aniolas 163,3
angelas 162,27	angelas 168,23	angelas 168,23	aniolas 171,24	aniolas 163,11
angelas 163,17	angelas 169,15	angelas 169,15	aniolas 172,17	aniolas 164,3
angelas 163,20	angelas 169,17	angelas 169,17	aniolas 172,19	aniolas 164,6
angelas 179,25	aniolas 186,1	aniolas 186,1	aniolas 189,19	aniolas 179,19
angelas 194,22	aniolas 200,21	aniolas 200,21	aniolas 205,16	aniolas 194,8
anielas 16,25	anielas 18,17	angelas 18,17	angelas 18,16	aniolas 17,11
anielas 92,21	anielas 98,14	anielas 98,14	anielas 98,15	aniolas 94,5
anielas 136,11	anielas 142,9	anielas 142,9	aniolas 144,4	aniolas 138,3
aniolas 42,3	angelas 45,23	angelas 45,23	angelas 45,22	aniolas 42,15

Akivaizdu, jog tiriamų JE žodžių kaita buvo nulemta ne lenkų kalbos originalo, o grynai lietuvių kalbos procesų arba vėlesnius evangelijų leidinius redagavusių žmonių. Yra tikimybė, kad bent jau svetimoms kilmės žodžiai buvo keisti kitais svetimoms kilmės žodžiais dėl pastarųjų kilmės, t. y. galbūt skoliniai

iš rytų slavų buvo palaiptisniui išstumiami polonizmų dėl įsitvirtinusios lenkų kalbos pozicijos.

SKOLINIŲ KILMĖ IR JOS ĮTAKA VARTOJIMUI JE

XVIII a. lietuvių kalbos istorijoje pasižymėjo tam tikru nuopuoliu: senuo-
siuose lietuvių kalbos tekstuose pagausėjo skolinių (Zinkevičius 1988: 276–
277). LDK ir iki tol funkcionavo ne viena kalba: bažnytinė slavų, lotynų, lenkų,
lietuvių, rusėnų. Pastaroji nuo XV a. pradėta vartoti ne tik kaip kanceliarinė,
bet ir religiniuose tekstuose. Vis dėlto po XVII a. pabaigos, kai oficialia kalba
tapo lenkų, prasidėjo ypač spartus didikų lenkėjimas ir lietuvių kalbos vartoji-
mo sferų susiaurėjimas. Remiantis šiais faktais galima daryti prielaidą, kad JE
senesnio klando skoliniai, atėję iš rytų slavų kalbų, buvo palaiptisniui stumiami
polonizmų.

Verta pradėti nuo to, kad atvejų, kai vieni svetimų kilmės žodžiai keičiami
kitais svetimų kilmės žodžiais, iš viso yra 26, tačiau kai kurie žodžiai karto-
jasi, todėl nagrinėtinos tik poros: *abyda* > *krivida*; *mieryti* > *mieruoti*; *padvarė* >
gaspada; *padvarnykas* > *gaspadorius*; *persuna* > *asaba*; *prieraunykas* (*prieras*) >
prieraunykas; *sėbras* > *tavorščius*; *sugatavyta* > *gatava*; *vyskupas* > *byskupas* ir *an-
gelas*, *aniolas*, *anielas* tarpusavio kaita.

Pirmoji pora – *sugatavyta* > *gatava* – yra bendrašakniai žodžiai ir kilmės
skirtumo čia nėra: *Ir nufiunte tarnu fawo metu wiecierios kalbet pakwieftiemus adunt
ataytu / nes iau fugatawita ira wis* (JEI 88,20–89,1); *Ir nufiunte tarną fawą / ádinoy
weciarios kalbet pakwieftiemis idant ataytu / nes iau gatawa ira wis* (JEV 90,2–90,7).
Veiksmazodžio *gatavyti*, *-ija*, *-ijo* ‘ruošti, gaminti’ (LKŽe) ir būdvardžio *gata-
vas*, *-a* ‘baigtas, padarytas, paruoštas’ (LKŽe) vargu ar nustatoma, nes jų kal-
ba donorė galėjo būti ir rytų slavų kalbos (rusėnų *готовути* ‘ruošti, gaminti’
(ГСБМ VII 120; МДСУМ I 187); sen. ru. *готовути* ‘ruošti, gaminti; ruošti
atsargas’ (СДЯ I,1: 573; СРЯ11–17 IV 110; СДЯ11–14 II 375); rusėnų *готовый*,
готовии, *готовъ*, *готовыи* 1. ‘paruoštas, sutvarkytas, baigtas’ 2. ‘grynieji pini-
gai’ (ГСБМ VII 120; ССМ I 258; МДСУМ I 187), sen. ru. *готовыи* ‘paruoš-
tas, tinkamas vartoti, naudoti; pasiruošęs’ (СДЯ I,1: 573; СРЯ11–17 IV 111;
СДЯ11–14 II 375)), ir lenkų kalba (le. *gotować* ‘daryti tinkamą vartoti, naudoti’
(SPol VIII 68); le. *gotowy* ‘pasiruošęs, paruoštas, baigtas’ (SPol VIII 70; SS II
476; SJP XVII)), taigi žodžių skirtumas atsiradęs tik dėl stilistinio pasirinkimo.

Kalbėti apie vieno svetimų kilmės žodžio keitimą kitu dėl kilmės taip pat
negalima *prieras* ‘svetimoteris’ (LKŽe) > *prieraunykas* ‘paleistuvis, svetimau-
tojas’ (LKŽe) atveju. Daiktavardis *prieras* yra skolinys iš lenkų kalbos *fryjerz*,

frejerz ‘paleistuvis, svetimautojas, meilužis’ (Spol VII 136). Jau K. Sirvydo *Dictionarium trium lingvarum* 1620 m. leidime lenkų kalbos daiktavardis *fryjerz* į lietuvių kalbą verčiamas kaip *prieras* (SDI 32). O *prieraunykas* – lietuvių kalbos vedinys iš veiksmažodžio *prierauti*, *-auja*, *-avo* ‘svetimauti, sanguliauti’ (LKŽe), kuris taip pat paliudytas K. Sirvydo žodyne bei M. Mažvydo raštuose. Pats veiksmažodis taip pat yra hibridas. Taigi, daiktavardis *prieras* yra skolinys iš lenkų kalbos, o *prieraunykas* – hibridas su lenkiškos kilmės šaknimi.

Daiktavardžius *padvarė* 1. ‘kiemas, sodyba’; 2. ‘nakvynės, užkeigos namai, užkeiga’ (LKŽe) > *gaspada* 1. ‘sustojami namai; smuklė; viešbutis’; 2. ‘butas; ūkis, kiemas’ (LKŽe) ir *padvarnykas* ‘namų, užkeigos, ūkio šeimininkas’ (LKŽe) > *gaspadorius* 1. ‘ūkio savininkas, namų, kiemo šeimininkas’; 2. ‘dvaro vyresnysis darbininkas, ūkvedys’; 3. ‘pradėtų pjauti rugių pirmutinis mažas pėdelis’ (LKŽe) verta aptarti kartu. Pranas Skardžius teigė, kad skolinio *padvarė* kilmė nėra aiški (Skardžius 1998: 208). Matyt, tokią nuomonę lėmė faktas, kad formaliai skolinio šaltinių galima rasti ir lenkų kalboje (le. *podworze*, *podwórze* 1. ‘aptvertas plotas prie namo’; 2. ‘kiemas’ (Spol XXVI 107; SS VI 285), ir rytų slavų kalbose (rusėnų *подворье*, *подворе*, *подворье*, *подворье* 1. ‘namas su kiemu ir visais pagalbiniais pastatais’; 2. ‘viešbutis’; 3. ‘kiemas’; 4. ‘kelias, kelionė’ (ГСБМ XXV 185); sen. ru. *подвориѣ*, *подворьѣ*, *подворие* 1. ‘namas su kiemu ir kitais pastatais’; 2. ‘dvaras, namas, skirtas laikinai apsistoti’; 3. ‘namas mieste prie cerkvės, skirtas laikinai apsistoti dvasininkams’ (СДЯ II,2: 1036; СРЯ11–17 XV 241). Vis dėlto skolinio reikšmės rodo, kad skolintasi buvo iš pastarųjų, nes lenkų kalboje *podworze* nevartojama prasme ‘nakvynės, užkeigos namai, užkeiga’. Tuo tarpu *padvarnykas* galėjo būti paskolintas iš lenkų kalbos (*podwornik* ‘namų, ūkio prižiūrėtojas; dvaro tarnas’ (Spol XXVI 107; SS VI 283)) arba iš rytų slavų (rusėnų *подворникъ* 1. ‘namų, ūkio prižiūrėtojas; tarnas’; 2. ‘viešbučio, smuklės šeimininkas’ (ГСБМ XXV 184)), o Wojciechas Smoczyński apskritai siūlo šį daiktavardį laikyti priesagos *-nykas* vediniu iš *padvarija*, nes dabartinės baltarusių kalbos žodynuose nėra aptikta *padvarnykas* atitikmens (Smoczyński 2016: 843). Vis dėlto tyrinėjant JE svarbesni senųjų slavų kalbų žodynų duomenys, o juose yra žodžių, galėjusių būti *padvarnykas* šaltiniu. Tačiau šiuo atveju nėra požymio, kuris galėtų sufleruoti tikslesnę skolinio kilmę. P. Skardžius taip pat nurodo, kad daiktavardis *padvarnykas* galėjo būti paskolintas arba iš rytų slavų, arba iš lenkų kalbos (Skardžius 1998: 208).

Padvarė ir *padvarnykas* JEV buvo pakeisti skoliniais *gaspada* ir *gaspadorius*. ALEW nurodoma, kad šių abiejų žodžių kilmė nėra aiški – atitikimų yra ir rytų slavų kalbose, ir lenkų kalboje (ALEW I 298). Esama nuomonių, kad *gaspadorius* yra rytų slavų kilmės (Skardžius 1998: 132; Smoczyński 2016: 303), o *gaspada* – skolinys arba iš lenkų, arba iš rytų slavų kalbų (Skardžius 1998: 132; Smoczyński 2016: 303). Vis dėlto slavų kalbų duomenys rodo, kad tiek

gaspada, tiek *gaspadorius* turi atitikimų lenkų kalboje ir rytų slavų kalbose (rusėnų *zocnođa* 1. ‘namas, ūkis’; 2. ‘sustojami namai, smuklė’; 3. ‘kambarys, patalpa’ (ГСБМ VII 101); *zocnodarъ, κzocnodarъ* 1. ‘ponas’; 2. ‘ūkio savininkas, namų, kiemo šeimininkas’; 3. ‘valdovas’ (ГСБМ VII 105); sen. ru. *zocnođa* ‘namas, ūkis’ (СРЯ11–17 IV 100); *zocnodarъ* ‘ponas, šeimininkas, valdovas’ (СДЯ I,1: 563; СРЯ11–17 IV 100); le. *gospoda* ‘viešbutis, smuklė; privatus namas, ūkis; vietovė’ (Spol VIII 32; SJP XVII); *gospodarz* 1. ‘namų šeimininkas’; 2. ‘valdovas’; 3. ‘ko nors turėtojas’; 4. ‘mokantis gerai ūkininkauti, tvarkytis’; 5. ‘smuklės, viešbučio šeimininkas’ (Spol VIII 49; SJP XVII)), todėl vargu ar galima nustatyti skolinių kalbą donorę. Dažniausiai jeigu žodis slavų kalbose yra veldinys (slavų prokalbės **gospoda*, **gospodarъ* (ЭССЯ VII 59–59)), nei skolinio fonetika, nei semantika, nei kiti kriterijai nerodo tikslaus skolinio kelio į lietuvių kalbą.

Dabartinei lietuvių kalbai įprastas daiktavardis *vyskupas* ‘krikščionių dvasininkas, turintis aukščiausius šventimus’ (LKŽe) yra skolinio iš lenkų kalbos *byskupas* ‘vyskupas’ (LKŽe) (le. *biskup* 1. ‘dvasininkas, turintis aukščiausius šventimus’; 2. ‘prižiūrėtojas’; 3. ‘tam tikras kankinimo būdas’ (Spol II 153)) perdirbinys. Anot W. Smoczyńskiego, *v / b* kaita lietuvių kalbai įprasta (Smoczyński 2016: 1587). Tai reikštų, kad pirminis skolinio variantas yra paliudytas vėlesniuose leidimuose – JEII, JEIII, JEIV ir JEV.

Abu poros *abyda* 1. ‘skriauda, nuoskauda, įžeidimas’; 2. ‘gėda’ (LKŽe) > *krivida* 1. ‘skriauda’; 2. ‘kaltė, kaltybė’; 3. ‘netiesus, kreivas kelias (į tikslą), apgaulė’ (LKŽe) nariai dabartinėje lietuvių kalboje nevartotini. Daiktavardis *abyda* yra atėjęs iš rytų slavų (rusėnų *obuđa* ‘skriauda’ (ГСБМ XXI 151; CCM II 68); sen. ru. *obuđa* 1. ‘skriauda, įžeidimas’; 2. ‘ginčas’; 3. ‘nesantaika’ (СДЯ II,1: 502; СРЯ11–17 XII 49)). Senosios lenkų kalbos žodynuose žodžio, galėjusio būti skolinio *abyda* šaltiniu, nėra. Tokio galimo šaltinio XVI–XVII a. lenkų kalboje nerodo ir kai kurie lietuvių kalbos senieji raštai: palyginus Mikalojaus Daukšos katekizmo ir postilės daiktavardžio *abyda* vartojimą su lenkiškų originalų atitikmenimis matyti, kad visais atvejais taip išverstas daiktavardis *krzywda*. K. Sirvydo visuose žodyno leidimuose daiktavardžiu *abyda* paaiškinamas lenkų kalbos žodis *przyskorka*, o *Punktuose sakymų*, verčiant tekstą į lenkų kalbą, *abyda* išverstas kaip *hańba*. Tik dabartinėse lenkų kalbos tarmėse yra žodis, formaliai atitinkantis *abyda* (le. tarm. *obida* ‘pasibjaurėjimas’ (SJP III 459)), tačiau jo reikšmės neatitinka lietuvių kalbos skolinio reikšmių.

O daiktavardžio *krivida* kilmės nustatymas yra komplikuoatas. Visų pirma, galimų skolinio šaltinių yra ir rytų slavų kalbose (rusėnų *krivđa, кривда* 1. ‘skriauda’; 2. ‘įžeidimas, gėda’; 3. ‘netiesa’; 4. ‘skundas’ (ГСБМ XVI 131; CCM I 513; МДСУМ I 384); sen. ru. *кривьда* ‘neteisybė; melas’ (СДЯ I,2: 1322; СРЯ11–17 VIII 53)) ir lenkų kalboje (le. *krzywda* 1. ‘skriauda, neteisybė’;

2. ‘ginčas’; 3. ‘netiesa, įžeidimas’ (SPol XI 334; SS III 415)). Antra, senuosiuose lietuvių kalbos raštuose vartojamas ne tik *krivida*, bet ir *krivda*. Pastarasis apibūdinamas kaip neaiškios kilmės skolinys (Būga 1959: 32; Fraenkel 1962: 300), o *krivida* – kaip neaiškios kilmės skolinys (Būga 1959: 32; Fraenkel 1962: 300) arba daroma prielaida, kad *-i* šiuo atveju yra įterptinis (Skardžius 1998: 168). Jeigu sutinkama su šia prielaida, *krivida* yra senas skolinys – jis turėjo atkelti dar prieš redukuotųjų balsių kitimus (plg. **krivda*). Šis procesas baigėsi apie XII a. (ИГРЯ 67), tad skolinys į lietuvių kalbą atėjo iš senosios rusų kalbos. Taigi, JEI buvo pavartotas skolinys, atėjęs iš rusėnų arba senosios rusų kalbos (*abyda*), o penktajame JE leidime – neaiškios kilmės skolinys arba, jei neatmetama galimybė, jog šiame žodyje yra *ь* pėdsakų, skolinys iš senosios rusų kalbos.

Vienintelė šios grupės veiksmažodžių pora yra *mieryti, -ija, -ijo* 1. ‘matuoti’; 2. ‘taikyti’ (LKŽe) > *mieruoti, -uoja, -avo* 1. ‘matuoti’; 2. ‘seikėti’; 3. ‘žiūrėti, ar tinka, derinti’; 4. ‘taikyti’ (LKŽe). Pirmasis skolinys galėjo atkelti iš senosios lenkų kalbos arba rytų slavų (rusėnų *меруми, мерыти* 1. ‘matuoti’; 2. ‘žiūrėti, ar tinka, derinti’; 3. ‘taikyti’ (ГСБМ XVII 346); sen. ru. *мъруми* 1. ‘matuoti’; 2. ‘žiūrėti, ar tinka, derinti’; 3. ‘riboti’ (СДЯ II,1: 243; СРЯ11–17 IX 100; СДЯ11–14 V 106); le. *mierzyc* 1. ‘matuoti’; 2. ‘vertinti’; 3. ‘taikyti’ (SPol XIV 42; SS IV 234)). *Mieruoti, -uoja, -avo* laikytinas hibridu – priesaga *-uoti* nebūdinga skoliniams iš slavų kalbų. Kaip rodo XVI–XVII a. senieji raštai, šis hibridas vartojamas dažniau nei skolinys *mieryti, -ija, -ijo: mieruoti, -uoja, -avo* yra paliudytas ne tik JE, bet ir DK 142, VlnE 150, SDI 106, SPI 179, SG1 57, KN SE 20, ChNT 16, o *mieryti, -ija, -ijo* – tik Mž 517, SDI 10, KN SE 105. Paprastai manoma, kad *mieruoti, -uoja, -avo* yra lietuvių kalbos vedinys iš *miera, mieras* 1. ‘matavimo vienetas, matas’; 2. ‘matavimo įrankis’; 3. ‘indas, kuriuo kas seikėjama, saikas’; 4. ‘senovinio biralų saiko talpumo ko nors kiekis’; 5. ‘taurelė svaičiams gėrimams; mierka’; 6. ‘matmuo’; 7. ‘didumas, aukštumas, storumas’; 8. ‘tikslas’ (LKŽe) (Skardžius 1998: 450; Fraenkel 1962: 188). Keturiuose JE leidimuose vartotą skolinį *mieryti, -ija, -ijo* JEV pakeitė labiau paplitęs hibridas.

Daiktavardis *tavorščius* 1. ‘draugas, bičiulis’; 2. ‘pabrolys, pajaunys’; 3. ‘kelionės draugas, pakeleivis’ (LKŽe) jau buvo minėtas – jis jau JEII užrašytas vietoj *drauginykas* (JEI 128,17; 129,13). Skolinys *tavorščius* pakeitė ir daiktavardį *sėbras, -ė* 1. ‘kas su kitais turi bendrai bites, bičiulis, bitininkas’; 2. ‘draugas’; 3. ‘pirkimo ar pardavimo bendras, mainų dalyvis’; 4. ‘pusininkas’; 5. ‘blogų darbų, blogos kompanijos dalyvis, bendrininkas’ (LKŽe), tik ne 1674 m. leidime, o 1705 m. Daiktavardis *sėbras, -ė* lietuvių kaboje laikytinas rutenizmu dėl fonetikos (rusėnų *сѣбрь, сѣбрь* 1. ‘pusininkas; bendrininkas’; 2. ‘kaimynas, vienos bendruomenės narys’ (МДСУМ II 383; СДЯ III,1: 907)). Slavų prokalbės forma rekonstruojama kaip **sębrъ* (ЕСУМ V 495; ЭСБМ XIII 135). Pastarosios

nosinumas lenkų kalboje neatsispindi, todėl ir lenkų kalbos *siabr*, *siebr* ‘wspólnik’ (SS VIII 159) šioje kalboje greičiausiai irgi yra rutenizmas.

Skolinio *tavorščius* kilmė yra aiški: paprastai nurodoma, kad *tavoriščius* (ir jo perdirbiniai *tavorščius*, *tavorkščius*, *tavorčius*, *stavorčius tavorišius*) yra pasiskolinti iš rytų slavų kalbų (Smoczyński 2016: 1376; ALEW II 1084). Tačiau P. Skardžius *tavoriščius* (taip pat *tavorčius*) ir *tavorišius* atskiria: pastarąjį kildina iš lenkų kalbos *towarzysz* arba rytų slavų *товаришъ*, o skolinį *tavoriščius*, *tavorčius* – iš rytų slavų *товарищъ* (Skardžius 1998: 278). Skolinių fonetika rodo, kad šių žodžių kilmės atskirimui pagrindo yra. Beje, JEII ir JEIII yra vartojamas *tavoršius* (JEII 135,7, JEIII 135,7), JEIV – *tavoršius* (136,4) *tavorčius* (136,24), JEV – *tavoriščius* (130,12) ir šiuo atveju aktualiose vietose – *tavorščius* (95,17). Slavų kalbose atitinkami žodžiai turi daug variantų: rusėnų *товаришъ*, *таваришъ*, *таварышъ*, *товарышъ*, *товарищъ*, *товарыщъ* 1. ‘draugas, bičiulis’; 2. ‘bendrakeleivis’; 3. ‘žmogus, užsiimantis ta pačia veikla’; 4. ‘bendrininkas’; 5. ‘blogų darbų, blogos kompanijos dalyvis, bendrininkas’ (ГСБМ XXXIII 331, 333); sen. ru. *товарищъ* 1. ‘tas, su kuriuo užsiimama ta pačia veikla’; 2. ‘pagalbininkas’; 3. ‘artimas žmogus, bičiulis’; 4. ‘nedideli miestai ir gyvenvietės, priklausomos nuo centro’ (СДЯ III,2: 969; СРЯ11–17 XXVIII 381); le. *towarzysz* ‘tas, su kuriuo būnama vienoje vietoje, situacijoje; su kuriuo užsiimama ta pačia veikla’ (SJP XVII; SS IX 176). JEV paliudyti *tavoriščius*, *tavorščius* yra atėję iš rytų slavų.

Daiktavardį *persuna* 1. ‘asmuo’; 2. ‘įžymi asmenybė’ (LKŽe) JEV pakeitė kitas skolinys *asaba* 1. ‘asmuo, asmenybė’; 2. ‘paveikslas’; 3. ‘veidas, gymis’ (LKŽe). Yra manoma, kad *persuna* į lietuvių kalbą yra atkeliavęs per rytų slavus (Skardžius 1998: 225; Smoczyński 2016: 46). Slavų kalbose yra paliudytos tokios lytys: rusėnų *персона*, *парсона*, *парсуна*, *персуна*, *порсуна* 1. ‘asmuo, žmogus’; 2. ‘biblinė asmenybė’; 3. ‘figūra’; 4. ‘išvaizda’ (ГСБМ XXIV 251); *особа* 1. ‘asmuo, žmogus’; 2. ‘išvaizda, išorė’; 3. ‘išvaizda, išorė’; 5. ‘biblinė asmenybė’ (ГСБМ XXII 402); sen. ru. *персона*, *персиона*, *парсона*, *парсуна*, *персуна*, *порсуна* 1. ‘asmuo, žmogus’; 2. ‘biblinė asmenybė’; 3. ‘figūra, portretas’; 4. ‘išvaizda, išorė’; 5. ‘vaidmuo’ (СРЯ11–17 XIV 310); *особа* 1. ‘asmuo, žmogus, asmenybė’; 2. ‘titulas’ (СРЯ11–17 XIII 123); le. *persona*, *parsona* 1. ‘asmuo, žmogus’; 2. ‘viena iš Trejybės’; 3. ‘biblinė asmenybė’; 4. ‘išvaizda, išorė’ (Spol XXIII 391; SJP XVII); *osoba* 1. ‘asmuo, žmogus’; 2. ‘išvaizda, išorė’; 3. ‘nuosavybė’; 4. ‘rūšis’; 5. ‘gramatikos terminas’ (Spol XXII 159; SJP XVII). Neaišku, iš kurios slavų kalbos į lietuvių kalbą atkeliavo daiktavardis *asaba* (Skardžius 1998: 92; Smoczyński 2016: 46; ALEW I 58). Tuo tarpu *persuna*, kuris yra paliudytas JE, greičiausiai yra perimtas iš rytų slavų, nes tik rusėnų ir senojoje rusų kaboje yra žodžiai, kurių vokalizmas visiškai atitinka lietuvių kalbos skolinio vokalizmą.

Daugiausiai pirmuose penkiuose JE leidimuose kito žodžių *angelas*, *aniolas* ir *anielas* vartojimas. Šie žodžiai turi tą pačią reikšmę 1. ‘judaizme, krikščionybėje, islame ir kai kuriose kitose religijose – Dievo pasiuntinys, tarpininkas tarp Dievo ir žmonių’; 2. ‘prk. apie labai gerą žmogų’ (LKŽe). Šių žodžių pakeitimai jau buvo pateikti atskiroje lentelėje (žr. 2 lent.). Pirmuose keturiuose leidimuose vartojami *angelas*, *aniolas*, rečiau – *anielas*. Tuo tarpu JEV vartojamas tik *aniolas*, daug rečiau – *anielas* (pvz.: JEV 63,4). Kaip minėta, reikšmių skirtumo tarp šių skolinių nėra. Vis dėlto penktajame leidime *angelas*, kuris dabartinėje lietuvių kalboje yra įsitvirtinęs, 1705 m. leidime buvo visiškai išstumtas slavizmo *aniolas*.

ALEW teigiama, kad *angelas* ir jo variantai *anielas*, *aniolas* lietuvių kalboje yra neišsios kilmės skoliniai (ALEW I 40). Iš esmės slavų kalboje yra visų trijų žodžių atitikmenų: rusėnų *ангелъ* (ГСБМ I 114); *аньель*, *аниель* (ГСБМ I 124); sen. ru. *ангелъ*, *аньгелъ*, *аньгелъ*, *ангелъ*, *анггелъ* 1. ‘angelas’; 2. ‘šventasis, kurio vardas suteikiamas krikštijant, stojant į vienuolius’ (СРЯ11–17 I 37; СДЯ I,1: 22); le. *anjol*, *anjel*, *aniol*, *angiol*, *janiol*, *jeniol*, *amniol*, *anniol*, *jamiol* 1. ‘tarpininkas tarp Dievo ir žmonių’; 2. ‘labai geras žmogus’; 3. ‘angelo atvaizdas’; 4. ‘blogoji dvasia, šėtonas’; 5. ‘artilėrijos šovinis, sviedinys’ (Spol I 170; SJP XVII; SS I 38). Vis dėlto pažymėtina, kad XVI a. lenkų kalbos žodyne nurodomi tik *anjol*, *anjel*, vėlesniuose žodynuose – ir *angiol*. Vis dėlto pastarasis į lietuvių kalbą nebūtų perimtas kaip *angelas* (plg. *angiolas* (Skardžius 1998: 87)). Tai byloja, kad bent jau skolinys *angelas* turėjo atkelti iš rytų slavų kalbų. Pažymėtina, kad baltarusių (*ангел*), ukrainiečių (*ангел*) ir rusų (*ангел*) kalbose šis žodis likęs iš senosios rusų kalbos, o į pastarąją jis atkeliavo iš senosios slavų kalbos, kur žodis *аγγελος* (plg. rusėnų *аггелъ*) buvo paskolintas iš senosios graikų kalbos (ЭСБМ I 112).

Tuo tarpu *anielas*, *aniolas* atitikmenų atvejis slavų kalbose kiek kitoks. Lenkų kalbos *anjol*, *anjel*, *aniol* ir t. t. pirminis šaltinis taip pat yra senoji graikų kalba, bet žodis iš pradžių perėjo per lotynų, vėliau – senąją čekų kalbą (*anjel*), iš kurios ir buvo paskolintas į lenkų kalbą. Dabartinės baltarusių kalbos žodis *анёл* joje yra įsitvirtinęs tik atsiradus literatūrinei baltarusių kalbai, taigi, gana vėlai. Tai skolinys iš lenkų kalbos, paplitęs ir tarmėse (ЭСБМ I 114). Senojoje rusų kalboje tokio daiktavardžio neaptinkama, todėl galima daryti prielaidą, kad ir rusėnų *аньель*, *аниель* yra polonizmas, į šią kalbą patekęs anksčiausiai XIV a. pabaigoje – jau susiformavus rusėnų kalbai ir į ją plūstelėjus polonizmams po 1385 m. Iš pradžių jų atsirado senosios baltarusių kalbos kanceliarijos raštuose, vėliau jie išplito į kitų žanrų tekstus, ypač jei jie buvo verčiami iš lenkų kalbos. Antroji polonizmo bangos pradžia žymima 1569 m. (Булыка 1980: 9). Tačiau rusėnų kalboje nėra žodžio, galėjusio būti *aniolas* šaltiniu. Galima daryti išvadą, kad *angelas* lietuvių kalboje yra skolinys iš rytų slavų, *aniolas* – iš lenkų kalbos,

anielas – neaiškios kilmės, nors didesnė tikimybė, kad tai irgi polonizmas. Kad pastarieji du žodžiai yra polonizmai, teigė ir P. Skardžius (Skardžius 1998: 87).

Išnagrinėjus atvejus, kai vienas svetimoms kilmės žodis keičiamas kitu svetimoms kilmės žodžiu, paaiškėjo, kad tik keliose vietose skiriasi jų kilmė: skolinys iš rytų slavų *persuna* JEV buvo pakeistas neaiškios kilmės skoliniu *asaba*; JEV įsigalėjo polonizmas *aniolas*, pakeitęs skolinį iš rytų slavų *angelas* ir neaiškios kilmės skolinį *anielas*. Tai reikštų, kad lenkų kalbos įsigalėjimas XVII a., kol galiausiai ji tapo oficialia, ir didikų sulenkėjimas neturėjo įtakos slavizmų vartojimui JE ir akivaizdūs polonizmai neišstūmė senesnių skolinių. Be to, JEV pavartoti slavizmai ir hibridai ne visais atvejais buvo labiau paplitę kituose senuosiuose raštuose: *vyskupas* paliudytas AK 32, SDIII 17, SPII 198, Q 182, o *byskupas* – Mž 279 ir DP 120; *abyda* užrašytas DK 55, DP 161, AK 89, SDI 150, SPI 35, KN SE 41, ChNT 262, KR 57, BK 36, o *krivda*, *krivida* – BB1 Moz 26, BPII 314, DK 55, PK 84, KN SE 112, ChNT 218, *persuna* užfiksuotas DP 187, AK 12, SDI 116, SDIII 273, o *asaba* – BB4 Moz 9. Be JE, *prieras* ir *prieraunykas* apskritai dar žinomi tik iš K. Sirvydo žodynų (atitinkamai SDI 32 ir SDI 16). Hibridas *mieruoti*, *-uoja*, *-avo*, kuris pavartotas JEV, yra žymiai dažniau paliudytas senuosiuose lietuvių kalbos raštuose (DK 142, DP 122, SG1 57, SDI 106, SPI 179, KN SE 20, ChNT 16) bei vėlesniuose raštuose nei skolinys *mieryti*, *-ija*, *-ijo* Mž 517, SDI 10, KN SE 10. Skoliniai *gaspada*, *tavoriščius* ir *gaspadorius*, JEV užėmę daiktavardžių *padvarė*, *sėbras* (be JE dar paliudytas DP 293, SDI 26, KN SE 221, Q 106) ir *padvarnykas* (taip pat *paliudytas* (DP 322, SDI 38, SDIII 74) vietą, senuosiuose lietuvių kalbos raštuose nėra paliudyti – jie pasirodo vėlesniuose, po 1705 m., raštuose bei dabar užrašyti tarmėse.

Paprastai įvardijamos dvi pagrindinės sąlygos, kad į kalbą atkeliautų svetimoms kilmės žodis – tai poreikis turėti naują žodį (dažniausiai atsiradus naujam reiškiniui / daiktui) ir žmonių dvikalbystė (Чекман 1972: 154; Grzegza 2003: 23). Pirmoji priežastis JE žodžių kaitai nėra aktuali, taigi slavizmų konkurencijai galėjo turėti įtakos žmoniai, kurie prisidėjo jau prie 1674 m. evangelijų leidimo, įtaka, greičiausiai ir jų dvikalbystė.

INDIGENIŲ IR SVETIMOS KILMĖS ŽODŽIŲ SANTYKIS JE

JE yra 25 atvejai, kai slavizmai vėlesniuose evangelijų leidimuose buvo pakeisti indigeniais žodžiais (be pasikartojimų atskirų porų yra 14: *daboti* buvo pakeistas į *veizdėti*, *adyna* – į *valanda*, *viškos* – į *viršus*, *desetina* – į *dešimtinė*, *mis-tras* – į *mokytojas*, *rodytis* – į *susikalbinėti*, *viernas* – į *teisus*, *rubežiai* – į *kraštai*, *slūžyti* – į *tarnauti*, *magistras* – į *mokytojas*, *griešnykė* (-ai) – į *nusidėjusioji* (-ieji),

žyvatas – į gyvenimas, *melnyčia* – į girtos, *pekla* – į pragaras), ir 14, kai indigenūs žodžiai buvo pakeisti svetimoms kilmės žodžiais (14 atskirų porų: *mėgti* – į *pasidaboti*, *iškuoptas* – į *iškandažytas*, *gailėjimas* – į *pakūta*, *metas* – į *adyna*, *elgetauti* – į *žebrovoti*, *drauginykas* – į *tavorščius* / *tavoriščius*, *veidas* – į *abrozras*, *iždas* – į *skarbas*, *tolygus* – į *padabnus*, *viešpatis* – į *gaspadorius*, *įstatymas* – į *zokanas*). Į šiuos skaičius įtraukiamos ir leksinės gretybės: JEI nuo kitų skiriasi tuo, kad jame yra vartojamos leksinės gretybės, pavyzdžiui, *adyna* (*valanda*) JEI 22,20, *elgetauti* (*žebrovoti*) JEI 101,10 ir t. t., ir jau 1674 m. leidime buvo pasirinkta vartoti arba savakilmį lietuvių kalbos žodį, arba svetimoms kilmės.

Jau prieš tai aptartoji kitimų grupė parodė, kad visiškai nesvarbu, iš kokios kalbos yra atėję svetimoms kilmės žodžiai – tai neturėjo įtakos jų įsitvirtinimui JE. Vėlesnių JE leidimų rengėjai vargu ar tikslingai siekė keisti skolinius ir hibridus indigeniais žodžiais, todėl greičiausiai tokie svetimoms kilmės žodžiai paprasčiausiai tuo metu dėl vienokios ar kitokios priežasties traukėsi iš vartosenos. Žinoma, jog kai kurie iš šių skolinių buvo vartoti ir kiek vėlesniuose lietuvių kalbos senuosiuose raštuose nei JEI (*daboti*, *-oja*, *-ojo* KN SE 37, ChNT 93, PP 27; *slūžyti*, *-ija*, *-ijo* KN SE 132, ChNT 136, PP 31; *griešnykas* KN SE 169, ChNT 166; *rodyti*, *-ija*, *-ijo* KN SE 112, ChNT 383; *rubežius* KN SE 209, ChNT 34), bet greičiausiai jų vartojimas XVIII a. pradžioje jau nebuvo toks dažnas ir užleido savo vietą indigeniems žodžiams. Kiti gi daugiausia žinomi tik iš ankstesnių nei JEI raštų (*adyna* DP 544; *viškos* BB1 Moz 6, SDIII 61, *desetina* DP 514, AK 73; *mistras* Mž 263, BB2 Moz 38, DK 9, DP 46, SDI 81, SDIII 175; *viernas* Mž 30, DK 156, PK 18, MP 80; *žyvatas* DK 58, PK 7, DP 18, AK 12; *melnyčia* DP 85, SDI 82, SDIII 177; *pekla* DK 92, PK 7, DP 352, SDI 121), todėl natūralu, kad jau 1705 m. JE leidime, o kartais ir ankstesniuose, jų nebeliko.

Kiek kitaip yra su indigeniais žodžiais, kuriuos vėlesniuose JE leidimuose pakeitė svetimoms kilmės žodžiai: visi lietuviški žodžiai yra įję į dabartinę vartoseną, t. y. jie nebuvo visiškai išstumti svetimoms kilmės žodžių. Esminis klausimas, kaip šie indigenūs lietuvių kalbos žodžiai yra paliudyti kituose senuosiuose lietuvių kalbos raštuose. Tai gali atspindėti jų vartojimo tendencijas.

Dauguma indigenių lietuvių kalbos žodžių į svetimoms kilmės žodžius buvo pakeista jau JEII, t. y. 1674 m., išskyrus *mėgti*, *gailėjimas* ir *metas*, kurie pakeisti tik 1705 m. Pastarieji žodžiai yra paliudyti ir ankstesniuose nei 1705 m. senuosiuose lietuvių kalbos raštuose: *mėgti* Mž 162, PK 107, BP I138, DP 515, SDI 127, SDIII 158, SPI 89, KN P 170, ChNT 7; *gailėjimas* PK 144, DK 94, DP 122, MP 57, SDI 130, SPI 122; *metas* Mž 474, BPI 166, BB2 Moz 9, DK 119, PK 15, DP 27, SDI 17, SDIII 370, SPI 1, ChNT 20. Likę žodžiai užfiksuoti šaltiniuose, pasirodžiusiuose iki 1674 m.: *iškuoptas* BB1 Moz 46, Vln E1, DP 297, SDI 199, SDIII 436, SPII 189, KN P 268, ChNT 22; *elgetauti* DP 272, SDIII 540, KN SE 174; *drauginykas* Mž 325, SDIII 445, SPI 213, KN SE 230; *veidas*

Mž 234, VlnE 34, BB1 Moz 4, DK 50, PK 57, DP 593, MP 79, SDI 72, SDIII 28, SPII 220, ChNT 76; *iždas* BP I76, PK 30, MP 132, SDI 166, SDIII 404, SPI 354; *tolygus* SDI 127, SPII 157; *viešpatis* Mž 438, Vln 30, BPII 213, DK 14, PK 88, DP 114, SDI 38, SDIII 378, KN P 269, ChNT 72; *įstatymas* Mž 29, Vln 9, PK 191, DP 75, SDI 208, SDIII 344, SGII 43. Visi šie žodžiai gausiai vartoti raštuose iki 1705 m. ir vėlesniuose (pavyzdžiui, S. Daukanto, K. Donelaičio darbai), vartojami ir iki šiol. Tai reiškia, kad indigenūs žodžiai, palyginti su svetimos kilmės žodžiais, nebuvo mažiau populiarūs ir dėl to pakeisti. Greičiausiai perleidžiant JE tekstą vėlgi veikė tik rengėjų kalbiniai polinkiai.

APIBENDRINIMAS

Palyginus penkis pirmuosius JE leidimus išryškėjo, kad yra kiek daugiau atvejų, kai 1647 m. leidime vartotas svetimos kilmės žodis vėliau pakeičiamas indigeniu (iš viso 25 atvejai, be pasikartojimų – 14 porų: *adyna* (*valanda*) > *valanda*; *akmuo girnos* (*melnyčia*) > *akmuo girnos*; *daboti* > *veizdėti*; *desetina* > *dešimtinė*; *kraštai* (*rubežiai*) > *kraštai*; *magistras* (*mokytojas*) > *mokytojas*; *mistras* > *mokytojas*; *nusidėjusieji* (*griešnykai*) > *nusidėjusieji*; *nusidėjusioji* (*griešnykė*) > *nusidėjusioji*; *pragaras* (*pekla*) > *pragaras*; *rodytis* (*susikalbinėti*) > *susikalbinėti*; *slūžyti* > *tarnauti*; *valanda* (*adyna*) > *valanda*; *viernas* > *teisus*; *viernas* (*teisus*) > *teisus*; *viršus* (*viškos*) > *viršus*; *žyvatas* (*gyvenimas*) > *gyvenimas*), be to, vos penkis kartus keitimas įvyko JEV, visais kitais atvejais indigenus žodis įsigalėjo jau 1674 m. leidime. Kai vėlesniuose leidimuose indigenius žodžius pakeitė skoliniai, rasta 14 atvejų (*drauginykas* > *tavoršius*, *tavoriščius*; *drauginykas* > *tavoršius*, *tavorčius*, *tavorščius*; *elgetauti* (žebrovoti) > žebrovoti; *gailėjimas* > *pakūta*; *iškuoptas* > *iškandažytas*; *iždas* (*skarbas*) > *skarbas*; *metas* > *adyna*; *mėgti* > *pasidaboti*; *tolygus* > *padabnus*, *padabnas*; *veidas* (*abrozās*) > *abrozās*; *viešpatis* (*gaspadorius*) > *gaspadorius*; *zokanas* (įstatymas) > *zokanas*). Šie keitimai taip pat daugiausiai įvyko jau JEII. Kiek kitaip svetimos kilmės žodžiai buvo keičiami kitais svetimos kilmės žodžiais (iš viso 26 atvejai): neskaičiuojant *angelas*, *aniolas*, *anielas* chaotiškos tarpusavio kaitos (15 atvejų) pirmuosiuose penkiuose JE leidimuose, iš 11 likusių porų 7 įvyko tik JEV (*abyda* > *krivida*; *mieryti* > *mieruoti*; *padvarė* > *gaspada*; *padvarnykas* > *gaspadorius*; *persuna* > *asaba*; *sėbras* > *tavorščius*; *sugatavyta* > *gatava*). Visa tai patvirtina, kad daugiausiai J. Jaknavičiaus evangelijų leksika buvo keičiama būtent 1674 m. leidime. 1705 m. daugiausia pasikeitė svetimos kilmės leksika – tai gali būti susiję su tuo, kad tuo metu šios evangelijos buvo perrašytos viduriniu raštų kalbos variantu, o jame galėjo būti įsigalėję kitokie skoliniai ir hibridai tam pačiam reiškiniui nusakyti. Kad pačių skolinių (ir hibridų šaknies) kilmė visiškai neturėjo įtakos tokiems pokyčiams, rodo

faktas, jog pirmuose penkiuose JE leidimuose tik keliuose kitimų vietose skiriasi skolinių (ir hibridų šaknies) kilmė. Taigi, lenkų kalbos įsigalėjimas XVII a. neturėjo įtakos slavizmų vartojimui JE ir akivaizdūs naujesni polonizmai neišstūmė senesnių skolinių.

Skolinio (ir hibridų šaknies) kilmė taip pat neturėjo įtakos atvejams, kai indigenūs lietuvių kalbos žodžiai buvo keičiami svetimoms kilmės žodžiais ir atvirkščiai. 1674 m. ir vėlesniuose JE leidimuose indigeniais žodžiais pakeisti skoliniai ir hibridai greičiausiai dėl vienokios ar kitokios priežasties traukėsi iš vartosenos (tik *daboti*, *-oja*, *-ojo*; *slūžyti*, *-ija*, *-ijo*; *griešnykas*; *rodyti*, *-ija*, *-ijo*; *ru-bežius* yra paliudyti kiek vėlesniuose lietuvių kalbos senuosiuose raštuose (KN, PP, ChNT), ir užleido savo vietą indigeniems žodžiams, tačiau tai nesusiję su skolinių ir hibridų kilme.

Indigenūs lietuvių kalbos žodžiai, kurie 1674 m. (kai kuriais atvejais 1705 m.) buvo pakeisti į svetimoms kilmės žodžius, gausiai paliudyti kituose senuosiuose raštuose ir XVIII–XIX a. darbuose. Tai reikštų, kad šie žodžiai skaitytojui nebūtų buvę neaiškūs ir nebuvo jokios objektyvios priežasties juos keisti skoliniais ar slaviškos šaknies hibridais. Greičiausiai JE vėlesniems leidimams turėjo įtakos jų rengėjų kalba arba požiūris, kad kai kurie skoliniai yra labiau tinkami religiniam tekstui. Kad keitimuose nėra logiško kalbinio pagrindo, rodo tokios poros kaip *daboti* / *veizdėti*, *mėgti* / *pasidaboti*, *metas* / *adyna* ir *adyna* / *valanda*. Veiksmazodis *daboti* JEV yra pakeistas į *veizdėti*, tačiau tame pačiame leidime pasirodo *pasidaboti*, užėmęs veiksmazodžio *mėgti* vietą. Daiktavardis *adyna* dar 1674 m. buvo pakeistas į *valanda*, o 1705 m. vėl pasirodo vietoje žodžio *metas*.

Turint omenyje, kad aptartiems žodžių kitimų JE atvejams įtakos neturėjo lenkiško originalo tekstas bei skolinių ir hibridų šaknies kilmė, lieka galimybė, kad šie leksikos pakitimai 1674 m. ir 1705 m. leidimuose buvo nulemti vidinių lietuvių kalbos procesų arba vėlesnius evangelijų leidinius redagavusių žmonių.

SANTRUMPOS

AK – Anoniminis katekizmas.

BK – Roberto Bellarmino katekizmas.

BB (su teksto nurodymais) – Bretkūno Biblija.

BP – Bretkūno postilė.

DK – M. Daukšos katekizmas.

DP – M. Daukšos postilė.

ChNT – S. B. Chilinskio Biblijos Naujasis Testamentas.

KN – *Knyga nobažnytės* (atitinkamai jos dalims žymėti vartojamos santrumpos: KN G („Psolmai Dovydo“); KN K („Katekizmas“); KN M („Maldos krikščioniškos“); KN SE („Sumos evangelijų“).

KR – Jurgio Kasakauskio *Rožančius švenčiausios Marijos*.

MP – J. Morkūno postilė.

MŽ – M. Mažvydo katekizmas.

PK – M. Petkevičiaus katekizmas.

PP – *Pradžia pamokslo*

SD – K. Sirvydo *Dictionarium trium lingvarum*.

SG – S. M. Slavočinskio giesmynas.

SP – K. Sirvydo *Punktai sakymų*.

VlnE – B. Vilento *Epistolos ir Evangelijos*.

Q – Buv. Karaliaučiaus archyvo rankraštis (vadinamasis A. Krauzės) vokiečių–lietuvių kalbų XVII a. žodynas.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

ALEW I–II – *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–2. Hamburg: Baar, 2015.

Būga Kazys 1958: *Rinkiniai raštai* 1. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Fraenkel Ernst 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* 1. Heidelberg: Winter.

Girdenis Aleksas 2001: Pamaštymai apie Leskieno dėsni ir bevardę giminę. – *Kalbotyros darbai* 3, 385–386.

Grzega Joachim 2003: Borrowings as a Word-Finding in Cognitive Historical Onomasiology. – *Onomasiology Online*, 22–42. Prieiga per internetą: <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EngluVglSW/OnOn.htm>.

Jakaitienė Evalda 2009: *Leksikologija*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

JE – Jaknavičius Jonas 1647¹, 1674², 1679³, 1690⁴, 1705⁵: *Ewangelie Polskie y Litewskie*. Prieiga per internetą: <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php>.

Judžentis Artūras, Milda Lučinskienė 2008: Lyginamosios konstrukcijos 1647 m. „Ewangelie polskie y litewskie“ vertime. – *Baltistica* 43(1), 71–89.

Keinys Stasys 1984: Lietuvių kalbos hibridai (sąvoka, rūšys ir normiškumas). – *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*, 113–123.

Kregždys Rolandas 2014: Методика и критерии идентификации полонизмов литовского языка. – *LingVaria* 2(18), 195–217.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Redaktorius V. Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/>.

Lučinskienė Milda 1998: Morfologinių formų kaita J. Jaknavičiaus evangelijų leidimuose – *Baltistica*, V priedas, 147–151.

Lučinskienė Milda 2001: Rytietybių redagavimas Jono Jaknavičiaus „Ewangelie polskie y litewskie“ 1674 metų leidime. – *Archivum Lithuanicum* 3, 117–128.

Lučinskienė Milda 2003: Rašybos norminimo apraiškos „Ewangelie polskie y litewskie“ 1647 ir 1674 metų leidimuose. – *Acta linguistica Lithuanica* 49, 51–59.

Lučinskienė Milda 2005: *Jono Jaknavičiaus „Ewangelie polskie y litewskie“: dokumentinis leidimas ir kompaktinė plokštelė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Sabaliauskas Algirdas 1990: *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslas.

SJP I–VIII – *Słownik języka polskiego* 1–8. Warszawa: 1898–1923.

SJP18 – *Słownik polszczyzny XVII wieku*. Prieiga per internetą: <http://sxvii.pl>.

Smoczyński Wojciech 2016: *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, 2 patikslintas ir papildytas leidimas. Prieiga per internetą: <https://dl.dropboxusercontent.com/u/21280621/Smo%D1%81zy%C5%84ski%20W.%20S%C5%82ownik%20etymologiczny%20j%C4%99zyka%20litewskiego.pdf>.

SPol I–XXXV – *Słownik polszczyzny XVI wieku* 1–35. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1966–2011.

SS I–XI – *Słownik staropolski* 1–11. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, 1953–2002.

Urbutis Vincas 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius: Mokslas.

VLE VIII – *Visuotinė lietuvių enciklopedija* 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

Zinkevičius Zigmantas 1988: *Lietuvių kalbos istorija 3: Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.

Булыка Аляксандр Мікалаевіч 1980: *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII ст.* Мінск: Навука і тэхніка.

ГСБМ I–XXXIII – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* 1–33. Мінск, 1982–2013.

ИГРЯ – Горшкова К. В., Хабургаев Г. А. 1981: *Историческая грамматика русского языка.* Москва: Высшая школа.

Чекман В. Н. 1972: К проблеме литовско-белорусских лексических связей. – *Baltistica* 8(2), 147–156.

ЕСУМ I–VI – *Етимологічний словник української мови* 1–4. Київ: Наукова думка, 1982–2012.

МДСУМ I–II – *Матеріали до словника писемної та книжної української мови* 1–2. Київ – Нью-Йорк: Національна академія наук України, 2002–2003.

Мякишев Владимир 2008: *Язык литовского статута 1588 года.* Kraków: Lexis.

Темчинас Сергеюс 2012: О времени и условиях становления русской мовы в качестве литературного языка. – *Новае слова ў беларусістыцы*, 47–52.

СДЯ I–III – *Словарь древнерусского языка* 1–3. Москва: Книга, 1989.

СДЯ11–14 I–IX – *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)* 1–9. Москва: 1988–2012.

СРЯ11–17 I–XXIX – *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 1–29. Москва: Наука, 1975–2011.

ССМ I–II – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* 1–2. Київ: Наукова думка, 1977–1978.

ЭСБМ I–XIII – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1–13. Мінск: 1978–2010.

ЭССЯ I–XXXVIII – *Этимологический словарь славянских языков* 1–38. 1974–2012.

Alternation of Slavic-root words in *Ewangelie Polskie y Litewskie* by Jonas Jaknavičius from 1647, 1674, 1679, 1690 and 1705

SUMMARY

Ewangelie Polskie y Litewskie (hereinafter referred to as JE) by Jonas Jaknavičius was released numerous times since 1647. First JE edition, as mentioned, is dated 1647 (JEI), the second 1674 (JEII), the third 1679 (JEIII), the fourth 1690 (JEIV) and the fifth 1705 (JEV). This is very helpful, because same text, released in several decades, may reflect some changes in a language. The object of the article is Slavic-root words in the first five editions of *Ewangelie Polskie y Litewskie*. The aim of the article is to determine how usage of loanwords and hybrids was changing in JE during decades: which loanwords or hybrids in same position were changed to other loanwords and hybrids or indigenous Lithuanian words, and vice versa – what indigenous Lithuanian words were replaced with loanwords and hybrids, and determine is there a connection between origin of loanwords and changes in original Polish texts and the alternation of loanwords and hybrids in first five editions of *Ewangelie Polskie y Litewskie*. To achieve the aim the texts in Lithuanian language in mentioned editions of *Ewangelie Polskie y Litewskie* were compared with Polish original texts.

Although number of words of foreign origin as units in all JE editions is almost the same, there are differences in usage frequencies. Furthermore, in some cases the indigenous word in later editions is replaced by loanword, sometimes on the contrary a single loanword is replaced by indigenous word or even by another loanword. All cases of alternation of words in JE can be classified: 1. Word of foreign origin in later editions of JE is replaced by indigenous word; 2. Indigenous word in later editions is replaced by word of foreign origin; 3. Loanword is replaced by other loanword.

The analysis of records in JE leads to the conclusion that there is no connection between origin of loanword and its usage in later (1674, 1679, 1690, 1705) editions of JE. Furthermore, alternation of some words in first five editions of JE wasn't determined by changes in original Polish texts.

Įteikta 2017 m. balandžio 11 d.

ANŽELIKA SMETONIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

anzelika.smetoniene@gmail.com